

www.dereta.rs

Biblioteka
POSEBNA IZDANJA

Urednik izdanja
Anja Marković

Naslov originala
Mark Vernon
PLATO'S PODCASTS:
The Ancients' Guide to Modern Living

Copyright © Mark Vernon 2009
First published by Oneworld Publications 2009
All Rights Reserved
Copyright © ovog izdanja dela Dereta

MARK VERNON

Platonovi podkasti

ANTIČKI VODIČ KROZ SAVREMENI ŽIVOT

Prevod s engleskog

Slobodan Ivanović

Beograd
2016.
DERETA

*Uspomeni na Pola Flečera,
koji je oživeo filozofiju,
a uz nju otprilike i sve ostalo.*

Zahvalnica

Previše je anahrono zahvaljivati se piscima antike na osnovu čijih dela sam i napisao ovu knjigu, onim eminentnim, zaboravljenim i radoznalim filozofima, kao i onima koji su „snimali” svoje reči, naročito Diogenu Laertiju. Međutim, izvestan broj dela savremenih istraživača antike takođe se pokazao dragocenim.

Posebno bih preporučio stručno napisanu i pristupačnu ediciju knjiga „Filozofi antike” čiji je izdavač „Akumen”. Ta edicija je izuzetna i ispunjava jednu veliku rupu na tržištu. *Stoicizam* Džona Selarsa, *Kinici* Vilijama Dezmonda, *Predsokratovci* Džejmsa Vorena i *Neoplatonizam* Poline Rems za vreme pisanja ove knjige uvek su mi bili pri ruci. Delo koje je neizostavno uticalo na pristup koji sam izabrao – gledati na život kao i na misao, posmatrati antičku filozofiju kao praksu – uobličio je Pjer Ado u knjizi *Šta je to antička filozofija?* („Belknap Press”), još jedno štivo koje obiluje prodornim uvidima. *Filozofi antike: Vodič od A do Z* („Dakvort”) Trevora Karnova zgodna je i obiluje referencama – on ih nabraja više od 2.300. Napisao je, takođe, i jedan kraći esej pod nazivom *Antička filozofija i svakodnevni život* („Kembridž skolar pres”), koji me je naveo na razmišljanje. Važni su i korisni pojedini kratki eseji iz knjige *Upoznajte filozofe stare Grčke: sve što ste oduvek želeli da saznate o starogrčkoj filozofiji ali niste znali kako da pitate*, koje je uredila Patriša F. O’Grejdi („Ešgejt”). Svi prevodi starogrčkih i

rimskih tekstova su iz zvaničnih izvora. Valja izdvojiti knjigu Diogena Laertija *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*¹. Drugi prevod koji bi trebalo posebno pomenuti je prevod fragmenata Sapfine poezije².

Hteo bih da se zahvalim Majku Harpliju iz izdavačke kuće „Vanworld” zato što je zatražio od mene da napišem ovu knjigu, Džonu Selarsu, i ponovo Majku i anonimnom čitaocu što su obavili značajan posao komentarisanja ranije verzije rukopisa. Sećam se da je ideja delimično proizašla iz razgovora sa Denom Banjar-dom – i njemu još jednom hvala.

1 Srpsko izdanje u prevodu Albina Vilhara objavila je Dereta, 2003. (Sve napomene u tekstu su prevodiočeve)

2 Srpsko izdanje u prevodu Marije Matojani objavio je Bukefal, 2014.

Uvod

Postoje razdoblja istorije kada se čini da se skoro sve menja. Ekonomski prosperitet u kom je jedna generacija uživala, za narednu generaciju je nesiguran. Dolazi do dramatičnih promena u ravnoteži moći – kako se nove političke snage javljaju na horizontu, tako se stari konsenzus sa mukom održava. Svakodnevni životi običnih ljudi menjaju se naglim napretkom nauke, i u istoj meri čudesni su i uznemirujući. Na takve trenutke uglavnom se gleda sa oprezom. Oni izazivaju moralna previranja, ideološki fundamentalizam i pospešuju nepoverenje među susedima.

Postoje i razdoblja koja inspirišu pojedince da duboko kopaju. Ove retke duše ponovo se vraćaju pitanjima o tome šta znači biti čovek, šta znači prosperirati, a iz njihovih misli tada izranjaju duboki zaključci. Nekada stvore novu životnu filozofiju kojom se zainteresovani vekovima mogu baviti.

Bilo je mnogo toga neotkrivenog u vreme Platona i njegovih savremenika. Nije slučajnost što je filozofija, ljubav prema mudrosti, rođena u vreme tog turbulentnog istorijskog razdoblja – kada se vagalo da li da se vodi ovaj ili onaj rat, i kada je demokratija prvo uspostavljena, a zatim i srušena. Prvi filozofi koji su se pitali o prirodi stvari, koji su dovodili u pitanje bogove i druge ohrabrivali da misle o tome kako su živeli, bili su raznoliko mnoštvo pojedinaца. Znali su da su na tragu nečega što je od istinske važnosti, ali

prvi nikada ne bi poverovali u to da bi njihove ideje mogle da se razviju u tradicije mišljenja i prakse koje će drugi pratiti ceo milenijum, a da ćemo ih potom, po dolasku hrišćanstva, poimence poznavati i o njihovim zaključcima razmišljati sve do danas.

Postoji dobar razlog da pomislimo kako proživljavamo još jedno razdoblje promena. U ekonomskoj istoriji urušavanje bankovnog sistema 2008. sigurno će ostati upamćeno kao kataklizmičan događaj. Izazivajući nesigurnost i stavljajući pod znak pitanja konzumerizam, ono je navelo milione ljudi da preispitaju sopstvene živote. Moramo ga sagledati u širem kontekstu: u izmeštanju ravnoteže moći sa Zapada na Istok; u pluralnim društvima, u kojim svakodnevno možete susresti nekog čija su uverenja drugačija od vaših, kao i potencijalno strašnom uticaju klimatskih promena. Može se reći da je sada dobro vreme za razmišljanje o suštini o kojoj je zapravo reč. Jedan način na koji se to može raditi jeste povratak korenima. Šta je zapravo bila antička filozofija?

Elem, evo nečega što treba istaći – Platon je pisao dijaloge. Oni prikazuju stvarne ličnosti koje se bave nezahvalnim poslom, praktičnom primenom onoga u šta su verovali u životu. Kada razmislimo o tome, moramo priznati da je to nešto neverovatno. Pre ste skloni verovanju da filozof želi da donese neporecive dokaze, poput Isaka Njutna, a ne da piše književna dela poput Šekspira, koji se majstorski skriva u svojim pozorišnim komadima. Ne postoji ništa što bi bilo više udaljeno od današnjeg koncepta filozofije. Ali, koliko nam je poznato, Platon nije napisao nijednu monografiju, traktat ili knjigu.

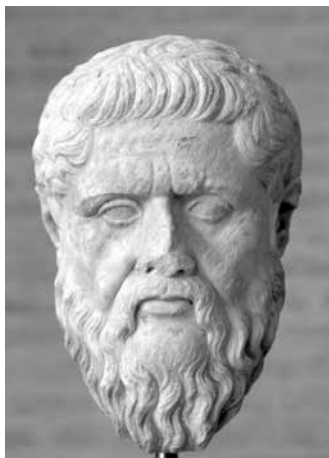
To je zato što dobar dijalog poziva čitaoca da preispitaju sopstvene misli. Štaviše, on ih uvlači, tako da ne moraju samo da vage svoje misli već i svoja osećanja, ubeđenja, karaktere i navike. Potom dolazi do izazova – da li ćete se promeniti? Nalik na pozorišni komad ili roman, u dijalogu nije reč samo o racionalnom sadržaju ljudskog uma, on može da obuhvati i način života, telo i dušu. Prema tome, čitati dijalog znači biti naveden i na

razmišljanje o načinu života. Za dijalog se može reći da je sličan vodiču – knjizi mogućnosti koja predstavlja izbore koji se mogu napraviti, a onda i kako se pomiriti sa njima.

Platonovi dijalozi bili su izuzetno uspješni. Pisalo se već nekoliko vekova pre nego što je on, ili njegov sekretar, stavio pero na papirus, oko 390. godine p. n. e. Međutim, tada su skoro napamet naučene pesme ustupile mesto pisanim tekstovima kao češće korišćenom načinu saopštavanja ideja. Dijalog je iskoristio tu novu tehnologiju. Čitali su ih pojedinci, a zatim prepisivali i preporučivali svojim prijateljima. Kao danas podkasti na internetu, proširili su se poput virtuelnih talasa misli preko sveta antičkog Mediterana. Učinili su da ljudi žele još. Provocirali su ljude da filozofiraju, da diskutuju o inovativnim, „modernim” načinima života.

Dok istražujemo ono što bi ovi stari Grci i Rimljani mogli da kažu o današnjem životu, uzećemo u obzir više stvari od samih Platonovih „podkasta”. Usput ćemo naići na mnoga druga ključna obeležja: knjiga sama po sebi nije dijalog, ali jeste neka vrsta razgovora među učesnicima – koji često prelazi u svađu, jer su imali različita mišljenja o ispravnom u životu.

Slobodu govora proglasili su svojim vlasništvom – na grčkom *parrhesia*, pravo da kažu ono što im je na umu, u nameri da prodru kroz oblake zablude i dođu do istine. To je bila retka veština u antičkom dobu. Antička politika učila je ljude da pričaju dvosmisleno, pa i sa otvorenim licemerjem. Iskrenost je mogla da vam dođe glave. Građanin je mogao da očekuje iskrenost od samo dve osobe, svoje žene i filozofa – ako je bio dovoljno srećan da pozna nekog, njegovog gurua, moglo bi se reći. Neke stvari o kojima su ovi filozofi govorili bile su pomalo sulude. Neke su promenile tok istorije. Filozofi su živeli u zajednici. Praktikovali su određeni način života, pošto su za njih praksa i slobodna misao bili neodvojivi. Samo pričati o filozofiji bilo bi kao kupiti kuvar, a nikad ne

Slika 1. Platonova bista, rimska kopija grčkog originala

uključiti šporet. Ako je dokaz pudinga u njegovom jedenju, dokaz filozofije bio je u življenju.

Filozofi su imali običaj da kažu kako misao ima terapeutsko dejstvo, i tokom vekova razvili su niz raznih terapija, koje su činile deo različitih misaonih škola – peripatetičke, stoičke, kiničke, epikurejske itd. Od otprilike petog veka p. n. e. građanin Atine imao je luksuz koji se ogledao u odabiru gurua čiji će verni učenik postati i koji će razraditi njegovu sopstvenu životnu filozofiju. Neki su bili ekstremni – zahtevali su da ne poseduješ skoro ništa, da se valjaš u vreloj pesku, živiš u buretu i/ili vodiš ljubav u javnosti. Drugi su bili samo zahtevni, tražeći potpunu preorijentaciju pogleda na stvari. Filozofija može da bude naporna. Ali ako je zahtevna samo zato što je postala tehnička ili apstraktna, kao što je u opasnosti da postane današnja akademska filozofija, onda je verovatno izgubila iz vida svoj glavni cilj.

Da preformulišemo, najveći filozofi nisu bili samo ljudi koji su mogli dobro da diskutuju. Oni su predstavljali one retke pojedince

koji ne samo da su jasno mislili i videli već su i sami, kao rezultat toga, zapravo bili dobri. Za mnoge stare Grke takav je bio Sokrat. Zato on nije samo velika intelektualna već i aksijalna figura, da se poslužimo terminom Karla Jaspersa: njegova važnost može se uporediti sa važnošću Isusa ili Bude. On je bio prorok, čiji je život preispitivao ne samo njegovo nego i naše vreme.

Istovremeno je privukao i kritičare, a bilo je i onih koji su o njemu birali da misle samo u odnosu na njegove osobenosti: nije nosio cipele, pio je do zore ne uspevajući da se napije, odbijao je čak i najlepše Atinjane i, što možda nije za čuđenje, bio je prezren od strane svoje žene. Ali ključna stvar je da je bio poznat po svom životu koliko po svojim mislima.

Priče o poduhvatima, navikama, susretima i razgovorima antičkih filozofa bili su osnovno obeležje antike i srednjeg veka. Tu je bilo reči o Diogenu koji je Aleksandru rekao da se pomeri; Sekundu, koji se zavetovao na ćutanje, navodno nakon neopisivo gadnog susreta sa svojom majkom; Hiparhiji, koja je mogla da se uda za bilo koga, ali je izabrala muškarca koji je izgledao i živio kao

Slika 2. Sokrat, zidna slika, starorimska kuća

grančica drveta. Drugi su ispaštali zbog svoje mudrosti robujući, bežeći od tirana koje su uvredili i umirujući na razne neprijatne načine. Ovo nisu bile samo zabavne anegdote, iako neke od njih to neosporno jesu. Bile su nešto više od mitskih priča, iako priče koje dopru do nas često idealizuju filozofa o kome je reč. Priče o njihovim životima prenose ono što su bili, jasno kao reči koje su izgovarali tokom života.

Sve ovo je razumeo jedan pisac koji je sada postao veoma važan, Diogen Laertije. Živeo je u trećem veku n. e. Kada je odlučio da sastavi zapis o antičkoj filozofiji, činilo mu se sasvim prirodnim da sakupi priče, da se okrene životima mudraca. Jasno je da je deo onog što je Laertije skupio u svom delu *Životi i mišljenja istaknutih filozofa* pod znakom pitanja. Može biti apokrifno, iako je zabavno i prenosi zrna istine. Međutim, veći deo ovog materijala je direktno prosvetljujuć. Mišel de Montenj, francuski esejista koji je živeo u XVI veku i koga još nazivaju i francuskim Sokratom lepo je rekao:

„Veoma mi je žao što nemamo jedno tuce Laertija; ili što ovaj nije opširniji i shvaćeniji. Jer ja sam isto toliko radoznao što se tiče sudbine i života onih velikih učitelja sveta, koliko i što se tiče raznovrsnosti njihovih učenja i ideja.”³

U ovoj knjizi upoznaćemo se sa životima i sudbinama nekih od najvažnijih, najekscentričnijih, ali i često zaboravljenih antičkih učitelja. Cilj nam je da razmišljajući o njima razmišljamo i o sopstvenim životima. Pitaćemo se šta imaju da nam prenesu dok se

3 Montenj, *Ogledi*, Rad, Beograd, 1999, str. 75–76, prevela Mila Đorđević.

hvatamo ukoštac sa onim što smatramo važnim, i gradimo životni put koji nastoji da se time vodi.

Bilo bi zabavno ali anahrono kada bismo antičke mislioce pitali za savet o sadašnjem životu. Zar nisu njihovi problemi bili značajno drugačiji od naših? Zar nisu njihova rešenja zastarela, neodrživa ili možda čak i neukusna za savremene standarde? E, pa zapitajte se ko je napisao ovo: „Danas većina ljudi više voli potrošački život i želi zadovoljstvo ili bogatstvo ili slavu.” Odgovor je – Aristotel, pre dve i po hiljade godina. Ili, šta kažete na ovo:

„Kada vladari osete da njihova vlast počiva na bogatstvu, onda mladićima, koji su postali razuzdani, neće zakonski da ograniče da ne mogu trošiti i upropašćivati svoju imovinu, jer postaju još bogatiji i ugledniji, kupujući njihova imanja i dajući im zajmove na njih... Oni sede u državi opremljeni žaokom i naoružani (...) mrze i rade o glavi onima koji su stekli njihovu imovinu i ostalim građanima.”⁴

To je bio Platon, i njegove reči zvuče neverovatno poznato. Na ovom svetu dešavaju se revolucije i istorija može da razdvoji ljude i mesta ogromnim razdaljinama. Ali dovoljno toga ostaje konstanta, naročito zato da bi u carstvu velikih životnih istina mogli da ih upotrebimo korisno.

Zapravo, udaljenost antičkih škola je dobra stvar, zato što nepoznato okruženje može da učini njihove večne ideje neobično svežim. Postoji epikurejska misao da većina želja koje nas muče nisu želje za stvarima koje su nam neophodne, već za onima za koje mislimo da su nam potrebne. Ili ideja skeptika da veći deo naše nervoze dolazi iz pokušaja da donesemo odluku o stvarima

⁴ Platon, *Država*, Dereta, Beograd, 2005, str. 203–204, preveli Albin Vilhar i Branko Pavlović.

o kojima nikada nećemo moći da razmišljamo spokojno. Uzećemo u obzir uverenje kinika da život pođe po zlu kada se izmesti predaleko od onog šta je prirodno, kao i misao stoika da život ide dobro kada živimo kao deo celokupnog kosmosa.

Antička filozofija može biti veoma važna iz još jednog razloga. Ona inspiriše – inspiriše zato što su njeni osnivači bili suštinski impresivne ličnosti. Piron je uspeo da održi istinsku ravnodušnost prema tračevima gradskog života. Epikur je izazvao nešto što je ličilo na kult ličnosti, zbog svoje poniznosti i hrabrosti. Sokrat je bio voljen ne zbog onog što je rekao (a ništa nije napisao), već zato što je na ljude ostavljao utisak sveca. Taj duh filozofije obraća nam se kroz vekove. Kao što je primetio car Julijan, poslednji paganski vođa Carstva: škole su bile „na neki način univerzalna filozofija”. Ogroman broj običnih ljudi – ne samo muškaraca već žena i robova – posvetio se tim pitanjima. Filozofija se bavila pitanjima: kako jedeš, kako upražnjavaš seks, gde živiš. Napravi pravi izbor i misli trezvenije – obećavalo je dobar život.

Iz ovog bogatog izvora za početak ćemo se poslužiti dvema ličnostima koje su živele pre Sokrata, i završiti sa velikanom lično, dok će ostatak našeg istraživanja ići po istorijskom redosledu. Biografije, u svojoj istorijskoj stvarnosti i mitskim ulepšavanjima, dovode do zapažanja na koja ćemo se podrobnije osvrnuti. Njihovi životi jesu antički, ali možda i dalje pričaju o savremenom življenju.

POGLAVLJE 1.

Pitagora i potraga za smislom

Ljudska bića su stvorenja koja traže smisao. Dodeljujemo značaj ljudima, stvarima i mestima, kao vlasnik radnje koji zna cenu svih svojih proizvoda. Značenje je u središtu života. Bez njega, čovek-životinja umire. Ne možemo reći da li kit o pesmi nekog pripadnika svoje vrste misli da je divna, ili da li pčela opaža izvanrednu prirodu cveta u koji uleće. Mi to osetimo istog trena. To je deo i odeljak našeg bivanja na svetu. Smisao je osnovna stvar. Bez toga, ne bi imalo smisla nastavljati ovaj naš vodič.

Pa ipak, mnogo toga u savremenom životu dovodi u sumnju tu potragu za smislom, čak je i ismeva. Jesmo li samo igračke sebičnih gena? Je li ljubav išta više do navale hormona u glavu? Jesu li obrasci i red koji opažamo u svemiru samo iluzije, smislenosti koju učitavamo u prirodu koje objektivno nema? To da su oni samo varka jeste ono što ponekad nazivamo svetskim razočaranjem. Niče je primetio gubitak vrednosti kada je, na izmaku dvadesetog veka, objavio smrt Boga. On nije bukvalno mislio da je neko božanstvo umrlo, pošto pre toga nije ni verovao da bilo kakvo božanstvo postoji. Štaviše, on je rekao da smo mi „ovu zemlju otkovali

od njegovog sunca”; mi sada „lutamo kroz neko beskrajno ništa”, u životu kao da je postalo „hladnije”.⁵

Deo ove iste melanholije nalazio se u vazduhu za vreme rođenja antičke filozofije. Sofist Protagora je to ukratko izložio u svojoj izjavi da ne može biti siguran da bogovi postoje i da stoga čovek mora biti „mera stvari”, ako stvari nakon svega imaju neku vrednost. Na drugom mestu, dramski pisac Euripid stavlja sledeću molitvu u Hekubina usta u *Trojankama*: „U rukama svet i tron na zemlji imaš, / o, Zevse, nedokučivi, ma ko bio, / bio Sila Prirode ili Um Ljudski...”⁶ Zamenite „Zevse” sa „Bože” i to bi mogla da bude molitva savremenog agnostika.

Drugi su se, poput Platona, protivili ovome. Život ima smisao zato što je život zaista smislen, insistirali su. Samo naše postojanje na ovom svetu zadivljujuće je, ili je bar tako za većinu ljudi, ali može li se to pokazati ili dokazati? Da bi to učinili, Platon i ostali okrenuli su se nekome ko je živeo pre njih. Ta osoba i njeni sledbenici izneli su tvrdnju da je nauka sama po sebi vežba koja otkriva smisao. U stvari, što je čistija nauka, to je moćnije ono što otkriva – i zbog toga su voleli matematiku. Ta osoba zvala se Pitagora.

Od svih čudnih stvari po kojima se pamte antički filozofi, najčudnije su vezane za Pitagoru. On je čovek-zagonetka, zaista čovek čistog mita, što bi za njega rekli neki stručnjaci, ali opet, stručnjaci se bave sumnjom. Na primer, priča se da je njegova unutrašnja strana butine bila od zlata. Priča se da su reke razgovarale sa njim. Navodno je imao fotografsko pamćenje i mogao je da se seti svake pojedinosti svega što mu se ikada desilo u životu – pa čak i u

5 Fridrih Niče, *Vesela nauka*, Dereta, Beograd, 2015, str. 137, preveo Milan Tabaković.

6 Euripid, *Izabrane drame*, Plato, Beograd, 2007, str. 193, prevela Lucija Carević.

prošlim životima, jer je verovao u transmigraciju duša. Ovu moć pamćenja darovao mu je bog Hermes.

Kada pričamo o pamćenju, lošu hranu nije mogao da zaboravi. Naročito je prezirao cipale, kao i jaja. Savetovao je da samo zimi treba imati seks, nikada leti. Ukoliko biste hteli da budete njegov sledbenik, ta apstinencija bi vam bila još i najmanja briga. Prvo, potencijalni učenici morali bi da čute pet godina. Zatim, morali su da slušaju njegove govore, ali da ga ne gledaju: kao slepi miš, pojavljivao se samo noću.

Ako danas otputujete na jonsko ostrvo Samos, Pitagorino rodno mesto, ne bi vam palo na pamet da sumnjate u njegovo istorijsko postojanje. Glavni grad zove se Pitagorio. Posetioce na keju pozdravlja inspirativna, geometrijska statua filozofa, matematičara i muzičara iz (navodno) šestog veka p. n. e. Ona oslikava teoremu kojoj je dato Pitagorino ime, a ruka mudraca ispružena je ka gornjem uglu trougla, time sastavljajući sve tri strane. Na bakarnom

Slika 3. Pitagora kao simbol aritmetike, iz Duždeve palate u Veneciji (fotografija: Đovani dal’Orto)

postolju nalaze se citati koji slave harmoniju svemira, znanog još i kao muzika sfera.

Sa nekada jednog od najbogatijih ostrva u Egejskom moru, u blizini maloazijskog kopna koje je na teritoriji današnje Turske, priča se da je mladi Pitagora putovao po Sredozemlju – „boravio među Haldejcima i magima”⁷, kako to kaže Diogen Laertije – i našao svoj put do Egipta, zemlje boga sunca Ra. Ovde je naišao na mešavinu misticisma i geometrije, čiji vrhunac simbolišu Velike piramide u Gizi. To će ga opčinjavati do kraja života. Počeo je da veruje da su krugovi i lopte najlepši predmeti, i da Zemlja i nebesa takođe moraju da budu sferični, a ne cilindrični ili ravni kao što se tada verovalo. Počeo je da veruje da su parni brojevi ženski, zaobljeni, topli, a da su neparni brojevi muški, uglasti, neobični. Zvuči kao neka ludost dok ne primetite da su neparni brojevi zaista često veoma „čudni”, u značenju „neobičnog”. Svi prirodni brojevi su neparni, izuzev broja 2, a prirodni brojevi – oni brojevi koji su samo deljivi sa samim sobom i jedinicom – zaista jesu neobični.

U nekom trenutku vratio se na Samos, ali samo da bi pobjegao u Kroton u Italiji, kada je otkrio da je za vreme njegovog odsustva ostrvo zauzeo tiran Polikrat. U Krotonu je osnovao zajednicu koja je postala poznata po strogim zakonima ishrane, posvećivanju matematici i mističkim kontemplacijama kosmosa.

To da je Pitagora bio stvarna ličnost, a sad izgubljen u vremenu, može da se podupre mitovima koji su uz njega narasli. Uzmi-mo u obzir njegovu opterećenost hranom. U ovim pričama stalno se pominje pasulj, što nas dovodi do pitanja: zašto baš pasulj? Ka-že se da nije voleo pasulj iz praktičnih razloga – zato što je izazivao gasove; zbog estetskih razloga – zato što zrna izgledaju kao testisi; zbog teoloških razloga – zato što su kao kapije Hada – starogrčkog

⁷ Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, Dereta, Beograd, 2003, str. 276, preveo Albin Vilhar.

podzemlja za koje se kaže da ga je Pitagora posetio; zbog političkih razloga – zato što je pasulj korišćen u izborima, a izbori vode u oligarhije, i zbog medicinskih razloga – zato što „ima najviše veze sa dahom života”⁸. Kakav divan eufemizam za puštanje vetrova.

Pasulj je Pitagori i došao glave. Prema jednoj anegdoti o njegovoj smrti, on je bio na kućnom sastanku sa svojim sledbenicima kada je izvesni Kilon, lokalni autokrata kog je Pitagora prezirao, zapalio kuću. Pitagorini učenici bili su lojalni ako ništa drugo, verovatno zbog prepona koje su morali da preskaču tokom treninga za njegove sledbenike. Zaštitili su gospodara svojim telima, pritom zadobivši teške opekotine. On je pobegao. Nadomak slobode, stigao je do jedne njive na kojoj je rastao pasulj. Nije hteo da pređe preko nje. Zbog toga su ga Kilonove siledžije sustigle, prerezale mu grkljan i ostavile ga da tu umre. Možda je opsednutost mahunama i semenjem, ispisana krvlju, najpouzdanija činjenica koju o njemu imamo.

Šta god istorija rekla, jasno je da je figura Pitagore mnogim ljudima postala predmet fascinacije. Stari Rimljani slavili su ga kao filozofa i svojatali zato što je živio na tlu Italije. Renesansne duše koje su volele estetiku smatrale su ga personifikacijom muzike zato što je navodno otkrio vezu između muzike i matematičkih intervala dok je svirao na monokordu⁹: ako prepolovite dužinu žice, visina note će se, kada se žica okine, podići za savršeni interval od jedne oktave.

Pitagorejci su mislili da je matematika bila neophodan korak ka ljuštenju prostih privida da bi došli do vrednosti stvari. U njenim simetrijama i obrascima, računске operacije predstavljale su duboke istine o stvarnosti. Brojevi su na neki način transcendentni: jedan plus jedan bi iznosilo dva – postojali mi, pa čak i svemir,

⁸ *Idem*, str. 282.

⁹ *Μονόχορδος* (grč.) – Monokord, antički instrument koji se sastoji od jedne žice pričvršćene za rezonatorsku kutiju.

ili ne. Stoga, priča se da je, kada je Pitagora otkrio svoju čuvenu teoremu, bilo očekivano da se pronade oltar i žrtvuje vo. Prozor u svet bogova bio je podaren čovečanstvu. Imao je uvid u jedan deo smisla stvari.

I sam Platon uradio je mnogo toga da održi živom pitagorejsku ideju da je matematika osnova svega što možemo znati o svemiru. U jednom od svojih najpitagorejskijih trenutaka, pišući dijalog *Timaj*, Platon je tvrdio:

„Ovako je, međutim, posmatranje noći i dana, meseci i kružnog proticanja godina (ravnodnevice i dugodnevice) prouzrokovalo pronalazak broja, a donelo nam je i razumevanje vremena, kao i sposobnost istraživanja prirode svemira. Sa tih je pak izvora, kao dar bogova, potekla filozofija od koje veće dobro niti je došlo niti će ikada doći smrtnome rodu.”¹⁰

U Platonovoj *Republici*, matematika je opisana kao nešto što u duši budi organ koji vredi hiljade „normalnih očiju”, zato što je ona dublji način za gledanje istine. Ona razjašnjava stvari. Antički matematičar je bio nešto poput vrhunskog stolara: da bi sačinio delo istinske lepote, koristio se matematičkim alatima – trouglom i uglomerom.

Takvi argumenti doveli su do imaginativnog i dugovečnog podstreka u nauci. Astronom Johan Kepler je Pitagoru nazivao „dedom svih kopernikanaca”. Galilej je verovao da je ceo svemir „napisan jezikom matematike”. Bertrand Rasel je rekao da „matematika, ako se sagledava na pravi način, sadrži ne samo istinu već i vrhunsku lepotu – hladnu i uzvišenu, kao što je lepota skulptura”. Mi smo sada svi kopernikanci. Ali da li smo i svi pitagorejci? Da li

10 Platon, *Timaj*, NIRO „Mladost”, Beograd, 1981, str. 86, prevela Marjanca Pakiž.

i dalje verujemo da se smisao može zasnivati na matematici – čak i za one među nama koji su u školi shvatili da matematika nije baš njihov omiljeni predmet – i po toj analogiji, da se proširi na ostale delove života?

Mnogi savremeni matematičari, na primer, kada dokažu teorem, odu u pab da iskape kriglu, a ne u hram da žrtvuju vola. Pa ipak, pitagorejska vizija matematike nikada nije sasvim nestala. Ako je verovati tome kako se prodaju knjige koje popularizuju matematiku, onda je lepota matematike još uvek privlačna. Jedan pisac takvih knjiga, Markus di Sautuaj, stručnjak za popularizaciju nauke, profesor na Univerzitetu u Oksfordu, rekao je sledeće: „Ja svoju duhovnu hranu dobijam od večnosti ovog [matematičkog] sveta.” Na šta je mislio? Pa, obratite pažnju na ono što sledi.

To je pitanje koje većina fizičara sebi mora da prošapuće s vremena na vreme. Njega je prvo postavio dobitnik Nobelove nagrade za fiziku, Judžin Vigner, 1960, kada je napisao esej pod nazivom *Nerazumna efikasnost matematike u prirodnim naukama*. Pitao se kako uopšte matematika funkcioniše kada treba opisati ono što se dešava u svetu. Veoma je čudno, kada razmislite, to što zeleni listovi na drvetu rastu kao fraktalni obrazac ili to što sila gravitacije, koja drži planete na svom mestu, opada u strogoj srazmeri sa udaljenošću. Dodajte na to i osećaj koji deli većina matematičara, da se matematika ne stvara, već otkriva. Baviti se matematikom isto je kao i istraživati stranu zemlju, onu koja se pred vama prostire i čeka da bude ucrtana u karte i istražena. Vigner piše ovako: „...pravo je čudo što mogu biti otkrivene određene pravilnosti onoga što se događa uprkos sasvim zbunjujućoj složenosti sveta.” U njegovom eseju postavlja se pitanje šta bi to „nerazumna efikasnost” mogla da znači.

Nagoveštava se da bi neopitagorejci mogli da budu u pravu i bez razumevanja toga kako i zašto matematika funkcioniše: svojstva kao što su red i lepota – svojstva koja su u vezi sa matematikom – ispisana su kroz tkanje svemira. Štaviše, ako se matematika

otkriva, a ne stvara, onda baviti se matematikom možda znači otkrivati i ovakve stvari usput.

Ove tvrdnje navode neke vernike da se na matematiku oslone kao na dokaz o postojanju Boga – ili, blaže rečeno, oni kažu da je moć matematike upravo ono što biste očekivali od svemira kog je stvorilo uređeno i prelepo božanstvo. Lajbnic je napisao: „Kada Bog računa i promišlja stvari, svet nastaje.” Teista veruje da ljudsko biće može da razume božje „promišljanje” radeći matematiku. Fizičar Mihal Heler, koji je u isto vreme i sveštenik, u svojoj knjizi *Razumljivi Svemir* piše:

„U ljudskom umu struktura sveta dostigla je svoju fokalnu tačku: struktura sveta dobila je sposobnost da sama o sebi razmišlja... U ovoj konceptualnoj okolini, nauka se javlja kao kolektivan trud Ljudskog Uma da dosegne Božji Um... Čovečji Um i Božji Um čudesno su isprepleteni.”

Ovo su misli jednog neopitagorejca. One dosežu sve do mistika sa Samosa. Međutim, sasvim sigurno je pogrešno uzimati matematiku kao dokaz o postojanju Boga. Ako ništa drugo, veliki je korak od metafizike matematike, do Boga Avrama, Isaka i Jakova. Matematika nije lična. I niko ne bi predložio da obožavate matematiku, koliko god ona izazivala divljenje.

U stvari, ono što nam pitagorejci sugerišu jeste nešto suptilnije. Matematika ima moć intimno vezanu za svojstva koja ljudskim bićima pružaju osećaj smisla. Pa ipak, priroda te moći donekle ostaje tajanstvena. Ljudi su sasvim u pravu kada donose zaključak da to uopšte ne govori mnogo o postojanju Boga. Na kraju krajeva, jedan i jedan jesu dva, ne zato što tako kaže neki bog, već zato što tako jeste. Matematičar Džon fon Njuman objasnio je to ovako: „U matematici se stvari ne razumeju. Samo se na njih navikava.” S druge strane, biolog Ričard Dokins, poznat kao vatreni

pobornik ateizma, u istoj meri pita se o poretku stvari: „Kompleksnost živih organizama praćena je elegantnom efikasnošću načina na koji su zamišljeni.” On tvrdi da priroda sama po sebi pronalazi način da prevaziđe ono što je on nazvao „planinom neverovatnog”, i da zbog toga nije ništa manje izvanredna.

To što mislite o matematici proizlazi verovatno iz toga kakva vam je lična vera, ili nedostatak iste. Zagonetka Vignerovog čuda, kao i pitagorejska geometrija na neki način su ista stvar: na kraju dana, ne znamo zašto postoje zakoni, zašto matematika funkcioniše ili zašto nešto uopšte možemo i da otkrijemo o svemiru. Ali poenta je da možemo. Štaviše, u tome ima nečeg predivnog. Ispravna je ljudska intuicija koja kaže da je svet smisljeno mesto za nas, ljude. Lik Pitagore podseća nas da nauka daleko od toga da narušava taj senzibilitet, već zapravo može da bude njegova osnova.

Mark Vernon
PLATONOVİ PODKASTI
ANTIČKI VODIČ KROZ SAVREMENI ŽIVOT

Za izdavača

Dijana Dereta

Lektura

Iskra Vuksanović

Korektura

Dijana Stojanović

Likovno-grafička oprema

Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-072-5

Tiraž

1000 primeraka

Beograd 2016.

Izdavač / Štampa / Plasman

DERETA doo

Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd

tel./faks: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižara DERETA

Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

14(38):929

1(38)::316.7”20”

БЕРНОН, Марк

Platonovi podkasti : antički vodič kroz savremeni život / Mark Vernon ; prevod s engleskog Slobodan Ivanović. – 1. Deretino izd. – Београд : Dereta, 2016 (Београд : Dereta). – 228 str. : ilustr. ; 21 cm. – (Biblioteka Posebna izdanja / [Dereta])

Prevod dela: Platon's Podcasts / Mark Vernon. – Tiraž 1.000.
– Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Registar.

ISBN 978-86-6457-072-5

а) Грчка филозофија, античка – Утицаји

б) Грчка филозофија, античка – Биографски аспект

COBISS.SR-ID 224985612